

สรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อสรุปของการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงดอยอินทนนท์

จากการศึกษาแนวทางการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบนพื้นที่สูง กรณีศึกษา ชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ครั้งนี้ พบว่ามีกลุ่มชนสำคัญในพื้นที่ 2 กลุ่มชนคือกลุ่มชนชาวม้งและชาวกะเหรี่ยง ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานชุมชนมาก่อนมีการประกาศจัดตั้งเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ในปี พ.ศ. 2519 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์แห่งนี้ มีทั้งผลดีและผลเสียต่อสภาพธรรมชาติของพื้นที่ ในการศึกษาสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

6.1.1 ภาพรวมของพื้นที่ศึกษา

พื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์เป็นอุทยานแห่งชาติทางบก ที่มีลักษณะสภาพทางธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีศักยภาพในทางเศรษฐกิจเป็นพื้นที่ที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้สูงทั้งในด้านการเกษตรเพื่อผลิตพืชหนาวและในด้านการท่องเที่ยว ทำให้มีบุคคลที่ต้องการเข้ามาใช้พื้นที่นี้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์เป็นจำนวนมาก เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่โดยตรงมีกำลังไม่เพียงพอ ในการดูแลจัดการพื้นที่ให้เป็นตามข้อกำหนดของอุทยานแห่งชาติได้ ปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่จึงมีมาก ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ มีการเปลี่ยนแปลงมีทั้งการเปลี่ยนในทางที่ดีต่อธรรมชาติ เช่น พื้นที่ป่าไม้เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมและไร่ร้างลดลง แต่การเปลี่ยนแปลงหลายประการที่แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประสบภาวะวิกฤต เช่น ปัญหาในเรื่องความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยเฉพาะในเรื่องน้ำ ในการลดปัญหาควรที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องทำความเข้าใจร่วมกัน

6.1.2 หมู่บ้านตัวอย่างในการศึกษา

ชุมชนทั้งสองชุมชนที่ใช้เป็นกรณีตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้เป็นตัวแทนของกลุ่มชนในพื้นที่ ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์หลัก 2 กลุ่มชนที่มีลักษณะทางสังคมชนเผ่าที่แตกต่างกัน แต่มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ใกล้เคียงกัน อยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน มีอายุการตั้งถิ่นฐานเป็นระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน อีกทั้งยังประสบปัญหาหลายอย่างที่คล้ายคลึงกัน ถึงแม้ว่าชุมชนจะตั้งอยู่ก่อนการประกาศจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติก็ตาม การที่ชุมชนตั้งอยู่ใจกลางพื้นที่อุทยานแห่งชาติ จึงมักถูกมองว่าทำให้เกิดผลกระทบสร้างปัญหาต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชนจึงมีการรวมกลุ่มรวมตัวกันเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำแม่กลางชั้น เพื่อให้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำและในบริเวณชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนในพื้นที่มีศักยภาพในการร่วมมือกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ได้

6.1.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูงที่เหมาะสม

6.1.3.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง

ลักษณะของการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง จะมีลักษณะซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่นั้น ๆ เป็นสำคัญ แต่จะไม่เป็นการผลิตในระบบการปลูกพืชพาณิชย์เชิงเดี่ยว เกษตรกรรมในลักษณะที่เหมาะสมนี้ได้แก่ เกษตรป่าไม้หรือวนเกษตร, ไร่นาป่าผสม, เกษตรธรรมชาติ หรือในชื่อเรียกอื่น ๆ อีกมากมาย โดยทุกรูปแบบจะมีลักษณะการผลิตและการใช้ที่ดินในการเกษตรที่สำคัญดังนี้

- วัตถุประสงค์หลักของการผลิตเป็นไปเพื่อความพออยู่พอกินของครัวเรือนและของชุมชนเป็นสำคัญ พึ่งพาตลาดและปัจจัยต่าง ๆ ภายนอกชุมชนให้น้อยที่สุด หรือเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น
- มีความหลากหลายในการผลิตทางการเกษตร การใช้พื้นที่จะต้องมีลักษณะที่หลากหลายมีทั้งการผลิตพืชอาหารและพืชเพื่อใช้สอยในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความพอเพียงเรื่องปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพของครัวเรือนและของชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุลและมีเสถียรภาพ
- ระดับของเทคโนโลยีในการผลิตจะต้องมีความเหมาะสมกับสภาพของพื้นที่และความจำเป็นในการผลิต ซึ่งอาจจะเป็นเพียงเทคโนโลยีในระดับต่ำถึงปานกลาง ใช้เครื่องมือง่าย ๆ ในการผลิตไม่ใช่เครื่องจักรขนาดใหญ่ เพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิตและลดการพึ่งพาจากภายนอก
- การจัดการฟาร์มเป็นไปในลักษณะผสมผสานและเป็นแบบวิถีการทางธรรมชาติ ได้แก่ การกำจัดศัตรูพืชโดยชีวภาพ การใช้อินทรีย์วัตถุในการปรับปรุงดิน เพื่อลดการใช้สารเคมีในการผลิตทางการเกษตรลง ซึ่งเป็นวิธีการที่มีผลกระทบต่อธรรมชาติน้อย
- การใช้ที่ดินจะต้องดำเนินไปภายใต้หลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อลดการสูญเสียและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6.1.3.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนจะต้องถูกใช้เท่าที่จำเป็น ลดความขัดแย้งของการใช้ประโยชน์ที่ดินระหว่างรัฐและชุมชนในพื้นที่สูง โดยการหาทางออกที่เหมาะสมของการถือครองที่ดิน เพื่อตั้งบ้านเรือนของชุมชนกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาจาก

- ขอบเขตของพื้นที่และลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่จะใช้เป็นที่อยู่อาศัยมีความเหมาะสมสอดคล้องกับการอนุรักษ์ดินและน้ำมากน้อยเพียงไร ได้แก่ เรื่องความลาดชันของพื้นที่, ลักษณะของดินและสภาพพื้นที่อื่น ๆ ทางธรรมชาติ
- การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยของชุมชน โดยทั่วไปแล้วจะแปรผันโดยตรงกับจำนวนประชากรในชุมชน ดังนั้นจึงต้องมีการกำหนดขนาดของประชากรที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ และกำหนดมาตรการที่ใช้รองรับเมื่อมีจำนวนประชากรเกินขนาดที่กำหนดเอาไว้ด้วย

- กรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินของชาวบ้านในพื้นที่มี 2 ลักษณะ คือ กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลหรือของครัวเรือนและกรรมสิทธิ์ของชุมชน ซึ่งลักษณะการถือครองที่ดินของชาวบ้าน บางครั้งอาจมีความขัดแย้งกับข้อกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินของรัฐ ดังนั้นการทำความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวเพื่อจะได้กำหนดลักษณะกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน ขนาดของการถือครองที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยที่เหมาะสม โดยในส่วนของกรรมสิทธิ์ชุมชน สามารถนำมาใช้เป็นวิธีจัดการแบ่งสรรการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่าไม่ได้

6.1.3.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

พื้นที่ของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์มีลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่น สภาพทางธรรมชาติของพื้นที่เป็นจุดดึงดูดในการท่องเที่ยวเป็นอย่างสูง มีนักท่องเที่ยวเฉลี่ยมากกว่า 600,000 คนต่อปี สามารถเก็บเงินค่าผ่านเข้าอุทยานแห่งชาติได้มากกว่า 4,000,000 บาทต่อปี (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2540 : 127) โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ การท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์จึงมีผลต่อเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่ ซึ่งบางชุมชนอาจจะได้รับผลจากการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ในขณะที่บางชุมชนอาจจะไม่ได้รับผลจากการท่องเที่ยวนี้เลย

ชุมชนบ้านขุนกลางเป็นชุมชนที่ได้รับผลจากการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ เนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ใกล้กับโครงการหลวงอินทนนท์ และที่ทำการอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ (บนทางหลวงหมายเลข 1009 กิโลเมตรที่ 31) ซึ่งเป็นจุดแวะพักที่สำคัญของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือน ส่วนชุมชนอื่น กลับไม่ได้รับผลโดยตรงจากการท่องเที่ยว เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนไม่ได้อยู่บนเส้นทางการท่องเที่ยว หรือแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์

การใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงสภาพทางธรรมชาติ จึงเป็นลักษณะของการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติ ในการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการนี้ จึงจำเป็นต้องมีการจำกัดการใช้เป็นพิเศษ

6.2 แนวทางการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงที่เหมาะสม โดยการประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

การนำทฤษฎีใหม่ภายใต้หลักเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในการวางแผนการใช้ที่ดินบนพื้นที่สูงและเพื่อการจัดการพื้นที่ป่าไม้ในการศึกษาครั้งนี้ การหาแนวทางการจัดสรรพื้นที่ที่สามารถรักษาสีเขียวตลอดไปพร้อมกับความมั่นคงเรื่องอาหารของชุมชน เนื่องจากบนพื้นที่สูงเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญ ชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวจึงควรมีการขยายตัวที่ต่ำหรือไม่มีการขยายตัวต่อไป ชุมชนที่เหมาะสมจึงควรเป็นชุมชนที่มีลักษณะของชุมชนสีเขียวตามแนวเศรษฐกิจแบบพอเพียง มีระดับความเป็นอยู่ที่พออยู่พอกินซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

6.2.1 ลักษณะของชุมชนสีเขียวตามแนวเศรษฐกิจแบบพอเพียง

ลักษณะของชุมชนตามแนวทางนี้เป็นชุมชนที่สามารถให้หลักประกันในเรื่องอาหาร, รายได้ และคุณภาพชีวิตแก่สมาชิกในชุมชนได้ เป็นการพัฒนาที่เหมาะสมในลักษณะที่ผสมผสานอย่างเป็นองค์รวม ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลักษณะของชุมชนสีเขียวนี้ได้แก่

- เป็นชุมชนที่มีลักษณะถาวรมีหลักแหล่งที่แน่นอน
- การผลิตของชุมชนเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชนเป็นหลัก เน้นที่ความพออยู่พอกินมาก่อนความมั่งมีศรีสุข
- ชุมชนควรมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง มีเศรษฐกิจแบบพอเพียงเพื่อการยังชีพเป็นหลัก ไม่เน้นการผลิตเพื่อการพาณิชย์ การดำเนินการงานใด ๆ ของชุมชนให้ยึดหลักตามอัตภาพเป็นสำคัญ
- ชุมชนควรมีขนาดเล็กที่ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายและสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ ยึดหลักสันติธรรม ไม่เบียดเบียนทั้งต่อมนุษย์ด้วยกัน และไม่เบียดเบียนต่อธรรมชาติด้วย ด้วยความเคารพและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ
- เป็นชุมชนที่เข้าใจและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงไปของสังคม ตามแนวทางการพัฒนาแบบตะวันตก ซึ่งเป็นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อก้าวไปสู่ความทันสมัย ภายใต้ระบบทุนนิยมและเสรีนิยม โดยสามารถที่จะปรับประยุกต์ความรู้ตามพื้นฐานวัฒนธรรมเดิมของชุมชน ให้ก้าวไปพร้อมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้เป็นอย่างดี มีการพัฒนาจิตใจควบคู่ไปกับการพัฒนาทางวัตถุ รู้จักบริโภคอย่างมีเหตุผล โดยที่ชุมชนสามารถหาจุดสมดุลที่ลงตัวเป็นทางสายกลาง เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีความสุขทั้งทางกายและจิตใจ
- มีความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี สามารถที่จะพัฒนาชุมชนให้ก้าวไปสู่เศรษฐกิจแบบพอเพียงขั้นก้าวหน้าต่อไปได้ ในการรวมกลุ่มและระดมทุนเพื่อจำหน่ายผลผลิตส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภคในชุมชน กลายเป็นเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งขึ้นมาได้
- เป็นชุมชนที่สามารถรักษาเสถียรภาพของระบบนิเวศทางธรรมชาติ เข้าใจในความเป็นไปและขีดจำกัดของสภาพธรรมชาติในบริเวณชุมชนเป็นอย่างดี

ลักษณะของชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีการตั้งถิ่นฐานในแนวทางการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ มักจะเป็นชุมชนที่มีลักษณะของชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เนื่องจากในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีไปจากเดิม มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ปัจจัยที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตซึ่งเดิมมีเพียงสี่ประการ จึงมีปัจจัยเพิ่มขึ้นมากกว่าสี่ประการ การพิจารณาว่าปัจจัยใดคือสิ่งที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตนั้น จะพิจารณาจากคุณค่าที่ได้รับจากปัจจัยนั้นว่าเป็นคุณค่าที่แท้หรือคุณค่าเทียม คุณค่าที่ได้จากปัจจัยดังกล่าวต้องเป็นคุณค่าที่แท้จริง ยังประโยชน์ให้เกิดต่อชีวิตมนุษย์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวได้แก่ 1.อาหารและน้ำ 2.ที่อยู่อาศัย 3.เครื่องนุ่งห่ม 4.การสาธารณสุข 5.เชื้อเพลิง 6.สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ 7.การศึกษา 8.วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ 9.การสื่อสารและการคมนาคมขนส่ง

การตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงโดยยอนหนนึ่งจึงพิจารณาจากการดำเนินชีวิตของชุมชน ให้กระทบต่อสมดุลของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่น้อยที่สุด มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามความจำเป็นเพื่อใช้เป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และต้องรู้จักการรักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วย ไม่เน้นการบริโภคในรูปแบบวิถีชีวิตในเมือง เนื่องจากการบริโภคแบบเมืองจะเป็นตัวเร่งให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างรวดเร็ว ชุมชนจะนำทรัพยากรธรรมชาติออกไปใช้เป็นปัจจัยการผลิตหรือเพื่อขายตอบสนองต่อความต้องการของตลาด จนก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะมีการใช้ทรัพยากรที่เกินขีดจำกัดในการผลิตของสภาพธรรมชาติ

6.2.2 อภิปรายผลการประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ในการจัดสรรพื้นที่

ได้ดังนี้

- ชุมชนที่มีลักษณะการผลิตแบบเกษตรสมัยใหม่ หรือเกษตรก้าวหน้าพึ่งพาการค้าและตลาด ไม่เน้นการผลิตพืชอาหาร ทำให้จำนวนพื้นที่นาของชุมชนไม่ได้สัดส่วนที่ควรจะเป็นตามทฤษฎี
- ในพื้นที่ภูเขาแบบพื้นที่ศึกษาต้องมีการปรับใช้เพิ่มเติมอีก เนื่องจากสภาพของพื้นที่มีความแตกต่างไปจากสภาพพื้นที่ที่เป็นต้นกำเนิดของทฤษฎี โดยเฉพาะในเรื่องของแหล่งน้ำที่จะใช้เป็นตัว Regulators เพื่อกระจายเฉลี่ยปริมาณน้ำให้มีพอเพียงตลอดทั้งปี

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่ได้ศึกษาดูงานที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์ศึกษา ฯ ที่จำลองสภาพพื้นที่และปัญหาในพื้นที่ต้นน้ำภาคเหนือ พบว่าเป็นการปฏิบัติในแนวทางตามแบบเศรษฐกิจพอเพียง เพียงแต่เรียกในชื่ออื่นว่า “ระบบน้ำซึมทราย” ซึ่งเป็นการเกษตรที่มุ่งเน้นความมั่นคงด้านอาหารและการยังชีพเช่นกัน มีระบบการจัดการน้ำโดยอ่างเก็บน้ำหรือเหมืองฝายขนาดเล็ก อาศัยระดับความสูงที่แตกต่างกันของพื้นที่ช่วยชะลอน้ำไว้ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยตัวอ่างหรือฝายเหล่านี้เป็นตัวกระจายปริมาณน้ำในพื้นที่ให้เพียงพอตลอดปี เมื่อน้ำล้นฝายก็ไหลลงสู่บ่อหรืออ่างเก็บน้ำตามธรรมชาติในพื้นที่ก่อนจะไหลลงสู่ลำห้วยธรรมชาติต่อไป ขนาดของฝายหรืออ่างต้องมีการพิจารณาอย่างละเอียด ในหลักการดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการบริหารและจัดการของชุมชนในลุ่มน้ำ ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ที่มีระดับความสูงแตกต่างกันได้ นอกจากนี้แล้วยังมีวิธีการดูแลรักษาป่าโดยการใช้แนวกันไฟเปียก (Check dam หรือ Beaver dam) ช่วยทำให้เกิดความชุ่มชื้นแก่กระจายไปทั่วทั้งพื้นที่ ลดปัญหาการเกิดไฟป่าได้ ในวิธีการดังกล่าวจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำศึกษาในโอกาสต่อไป เพื่อนำไปใช้ให้การตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงเกิดประโยชน์ต่อพื้นที่และสิ่งแวดล้อมได้

6.3 แนวทางการจัดการทรัพยากรโดยรัฐและโดยชุมชน : ยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เชิงอนุรักษ์

การตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงดอยอินทนนท์จึงเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาตรการหรือนโยบายในการดำเนินงานที่เกี่ยวกับชุมชนในพื้นที่บางครั้งจำเป็นต้องมีการปรับใช้เพื่อให้เกิดผลดีในการปฏิบัติ จึงไม่ควรวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงวิธีการเดียวกับทุก ๆ ชุมชน เนื่องจากลักษณะพื้นฐานและลักษณะทางสังคมของชุมชนแต่ละชุมชนในพื้นที่มีความแตกต่างกันไป แนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันไปด้วย

6.3.1 แนวทางการจัดการทรัพยากรโดยรัฐและโดยชุมชนในปัจจุบัน

6.3.1.1 การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนในปัจจุบัน

สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มตามลักษณะของชุมชนดังนี้

กลุ่มที่ 1 ชุมชนที่มีวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าไม้อย่างชัดเจน

พบในกลุ่มชุมชนชาวกะเหรี่ยง ชาวลาหู่ ชาวขมุ ที่เดิมใช้ระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียน ซึ่งนำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีมาใช้ เป็นแนวทางเป็นวิถีคิดในการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรของชุมชน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรม ความเชื่อในเรื่องผี เป็นการผสมผสานกันไประหว่างวิถีชีวิต ระบบการผลิตและการใช้ประโยชน์จากป่าและทรัพยากรธรรมชาติ

ในชุมชนตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ 2 ชุมชน ชุมชนที่มีลักษณะของรูปแบบการจัดการป่าไม้ลักษณะนี้คือหมู่บ้านผาหมอน ซึ่งเป็นชุมชนชาวกะเหรี่ยงสะกอหรือปกากะญอที่ยังรักษาประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ มีแนวทางการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย มีการทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพเป็นหลัก ทำให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเป็นไปเท่าที่จำเป็น แม้ว่าในปัจจุบันบางส่วนมีการเปลี่ยนแปลงไปมีการปรับตัวไปสู่การผลิตเพื่อการพาณิชย์ แต่ชุมชนก็ยังคงมีวิถีชีวิตและค่านิยมในแบบของชาวกะเหรี่ยง ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง

กลุ่มที่ 2 ชุมชนที่มีวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าไม้ไม่ชัดเจน

ในกลุ่มของชุมชนที่ใช้ระบบผลิตแบบไร่เลื่อนลอยปลูกฝิ่นเป็นหลัก และกลุ่มคนไทยพื้นราบซึ่งไม่ได้ปลูกฝิ่นหรือทำไร่เลื่อนลอย แต่รับวัฒนธรรมสมัยใหม่มาก ทำให้วัฒนธรรมชุมชนในการจัดการป่าไม้ไม่ชัดเจน ยกเว้นในบางพื้นที่เท่าที่ยังคงมีวัฒนธรรมนี้ ซึ่งชุมชนในกลุ่มนี้มีการจัดการป่าไม้ที่ไม่ชัดเจนนัก เช่น ในกลุ่มม้งมีพื้นที่ป่าดงแซ้ง เป็นพื้นที่สงวนไว้ของชุมชนในการประกอบพิธีกรรมตามประเพณี ซึ่งในกลุ่มนี้จึงต้องอาศัยรูปแบบของการจัดการทรัพยากรแบบประยุกต์ เนื่องจากชุมชนไม่มีวัฒนธรรมประเพณีในการจัดการป่าไม้ที่ชัดเจน จึงต้องมีการนำเอารูปแบบและวิธีการจัดการหลาย ๆ อย่างมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการจัดการตามจารีตประเพณี เหมาะสำหรับพื้นที่ชุมชนถูกละเมิดสิทธิ มีความขัดแย้งและแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกสูง หรือในบางพื้นที่ที่ป่าเริ่มเสื่อมสภาพ ทำให้ซึ่งในบางชุมชนอาจใช้รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ในลักษณะที่เป็นทางการ

ชุมชนหมู่บ้านขุนกลางซึ่งเป็นหนึ่งในชุมชนตัวอย่างที่ใช้ศึกษาครั้งนี้ เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับกระแสจากภายนอก และจำเป็นต้องอาศัยพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกชุมชนค่อนข้างมาก การมีโครงสร้างปัจจัยพื้นฐานสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่สมบูรณ์พร้อม ทำให้ชุมชนได้รับความสะดวกสบายเพิ่มขึ้น วิถีชีวิตของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากและค่อนข้างรวดเร็ว มีลักษณะวิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้น การจัดการในการรักษาป่าไม้ของชุมชนมักจะเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกที่เป็นกระแสกดดัน ให้ชุมชนมีการนำรูปแบบการจัดการอย่างเป็นทางการมาประยุกต์ใช้ ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน การรักษาทรัพยากรธรรมชาติโดยรอบหมู่บ้าน รวมถึงความตื่นตัวในด้านวิชาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในแบบสมัยใหม่

ต่อมาชุมชนในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการป่าไม้ที่แปรไปเป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง ในการยุคปัจจุบันที่มีความขัดแย้งในเรื่องการจัดสรรทรัพยากร ทั้งระหว่างรัฐกับเอกชนหรือระหว่างเอกชนกับเอกชนเอง ชุมชนไม่สามารถรักษาทรัพยากรไว้ได้ ด้วยรูปแบบการจัดการทรัพยากรทั้งสองแบบข้างต้น รูปแบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนจึงมีการปรับเปลี่ยนไป เกิดเป็นการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนต่าง ๆ ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน หรือระหว่างชุมชนกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดพลังในการต่อรองทางการเมือง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อคงสิทธิในการใช้และจัดการทรัพยากรของชุมชนไว้

การศึกษาเรื่องแนวทางการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่สูงดอยอินทนนท์ครั้งนี้ พบว่าชุมชนในพื้นที่ศึกษาต่างก็มีการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม เครือข่ายลุ่มน้ำแม่กลาง กลุ่มอนุรักษ์จอมทอง เป็นต้น ชุมชนตัวอย่างกรณีศึกษาสองชุมชนนี้ ก็มีการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำแม่กลางเพื่อจัดการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ เผื่อระวังปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นกับพื้นที่ป่าในบริเวณโดยรอบชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่เกี่ยวเนื่องกันในฐานะผู้ใช้ทรัพยากรร่วมกันคือเป็นผู้ใช้น้ำลุ่มน้ำเดียวกัน ผลการจัดการที่เป็นรูปธรรมคือการป้องกันและแก้ปัญหาไฟป่า ร่วมกันทำแนวกันไฟ การช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดับไฟป่า นอกจากนั้นยังมีการสังเกตการณ์ และป้องปรามผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมายบุกรุกทำลายป่าไม้บริเวณชุมชนด้วย

6.3.1.2 การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยรัฐ

เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ในปัจจุบัน โดยรัฐเป็นผู้มีอำนาจเต็มที่ในการดูแลรักษาและควบคุมการใช้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด ด้วยการอาศัยมาตรการต่าง ๆ ทางกฎหมายเป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติ ซึ่งการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติการมักจะมีปัญหาต่าง ๆ ในการปฏิบัติเป็นอย่างมาก ทั้งในเรื่องของกำลังคน งบประมาณ และความไม่สอดคล้องกันในระดับนโยบายกับระดับปฏิบัติการในพื้นที่แต่ละพื้นที่ ทำให้การจัดการป่าไม้ของรัฐที่ผ่านมาโดยทั่วไปเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ จำนวนพื้นที่ป่าไม้ของประเทศยังคงลดลงอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด

6.3.2 แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยรัฐและโดยชุมชนในอนาคต

แนวโน้มในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในอนาคต จะเป็นลักษณะที่กระจายอำนาจให้กับชุมชนในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยรัฐให้การรับรองสิทธิในการใช้และการดูแลจัดการของชุมชนภายใต้กฎหมายพระราชบัญญัติป่าชุมชน ในขณะนี้อยู่ระหว่างขั้นตอนการยกร่างกฎหมาย ซึ่งมีการยกร่างมาหลายครั้งแต่ยังไม่สามารถออกเป็นกฎหมายได้ มีสิ่งที่ควรคำนึงถึงดังนี้

- พื้นที่ที่กำหนดให้เป็นป่าชุมชน การกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนไม่ควรกำหนดเป็นแบบเดียวกันทั่วทุกพื้นที่ เนื่องจากชุมชนแต่ละชุมชนแต่ละพื้นที่ มีวัฒนธรรมและความพร้อมในการดูแลจัดการป่าไม้ไม่เท่ากัน
- ลักษณะของชุมชนที่มีสิทธิในการดูแลป่าชุมชนต้องชัดเจนกว่าที่เป็นอยู่ในร่างกฎหมายปัจจุบัน ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลใด ๆ ก็ได้
- ระเบียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต้องมีความชัดเจน
- การติดตามประเมินผลการดำเนินงานและการจัดการตามกฎหมายป่าชุมชน ต้องมีประสิทธิภาพ เพื่อป้องกันปัญหากรณีที่ชุมชนนั้น ๆ ไม่สามารถจัดการป่าชุมชนให้เป็นไปตามแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้
- ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมทั้งความรู้ความเข้าใจในการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ถูกต้อง ตามหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนซึ่งขอสิทธิในการจัดการป่าชุมชน
 - การประเมินและติดตามผลของการปฏิบัติงานตามข้อบังคับหรือกฎหมายเกี่ยวกับป่าชุมชน
 - มาตรการในการบังคับใช้ให้เป็นไปตามกฎหมายเรื่องป่าชุมชน ทั้งในด้านส่งเสริมและสนับสนุนแก่ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไม้ไว้ได้ดี และขบถลงโทษแก่ชุมชนที่ไม่สามารถปฏิบัติตามกฎหมายป่าชุมชนได้
 - ประการสุดท้ายผู้ได้รับสิทธิต้องคำนึงเสมอว่าป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ได้เป็นของบุคคลคนหนึ่งคนใดทั้งสิ้น หากแต่คือสมบัติของธรรมชาติที่ชุมชนและมนุษย์ยืมมาใช้ จึงต้องมีความรับผิดชอบในการใช้ประโยชน์และต้องนำคืนกลับสู่ธรรมชาติดังเดิม

6.4 ข้อเสนอแนะ

- การเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่บริเวณพรุอ่างกา ควรมีการศึกษาโดยละเอียดเกี่ยวกับการยืนต้นตายซากของต้นไม้ บริเวณสองข้างทางในเส้นทางสายหลักของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ รวมทั้งการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพทั้งจำนวนปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติแต่ละชนิด ว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร สิ่งที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปนั้นเนื่องจากสาเหตุอะไร เพื่อจะได้หาทางแก้ไขและวางแผนการจัดการให้เหมาะสมต่อไป
- การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ที่มีการขยายตัว สืบเกิดได้จากพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและพื้นที่เพื่อการเกษตรมีการขยายตัว แต่ในขณะเดียวกันพื้นที่ป่าไม้ก็มีจำนวนเพิ่มขึ้นด้วย โดยพื้นที่ไร่ร้างและป่าเสื่อมโทรมมีจำนวนลดลง ทำให้เห็นแนวโน้มว่าพื้นที่ป่าไม้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น
- กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้นุรักษ์ทั้งหลาย เช่น พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ป่าสงวนแห่งชาติ ยังต้องให้คงอยู่เอาไว้ กฎหมายป่าชุมชนที่จะประกาศใช้ในภายหลังก็น่าจะสามารถบังคับใช้ได้โดยกฎหมายเดิมส่วนใหญ่มิมีการเปิดช่องไว้แล้ว ไม่ควรยกเลิกกฎหมายเดิมเพื่อป้องกันการขาดความรับผิดชอบของชุมชนที่มีสิทธิในเรื่องการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งชุมชนนั้นต้องมีความรู้ความเข้าใจ และความรับผิดชอบต่อการจัดการดูแลผืนป่าแห่งนั้นเป็นอย่างมาก ไม่ใช่การให้อิสระแก่บุคคลใดก็ได้ ที่มุ่งหวังกอบโกยผลประโยชน์จากป่าไม้อย่างขาดความรับผิดชอบเหมือนเช่นที่ผ่านมา